

**ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ**

ЧЕХУНОВ МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 339.16.012.23:339.3(477)

Ринкова трансформація внутрішньої торгівлі України

Спеціальність 08.07.05 - економіка торгівлі та послуг

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській державній академії технології та організації харчування Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент
Ушакова Наталія Григорівна
Харківська державна академія технології та організації харчування, зав. кафедри економічної теорії та зовнішньоекономічної діяльності

Офіційні опоненти:

Доктор економічних наук, професор Карсекін Валерій Іванович
Київський національний торговельно- економічний університет,
професор кафедри економіки і менеджменту готельного господарства і туризму

Кандидат економічних наук, професор Власова Наталія Олексіївна
Харківська державна академія технології та організації харчування,
зав. кафедри економіки підприємств харчування та торгівлі

Провідна установа

Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського,
кафедра економіки підприємств, Міністерства освіти і науки України,
м. Донецьк

Захист відбудеться “27” квітня 2001 року о 10 годині 00 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради К64.088.02 при Харківській державній академії технології та організації харчування за адресою:
61051, Харків, вул. Клочківська, 333.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківської державної академії технології та організації харчування за адресою:
61051, Харків, вул. Клочківська, 333.

Автореферат розісланий “27” березня 2001 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Оспіщев В.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми.

Внутрішня торгівля є важливим сектором господарства, який залучає зростаючі обсяги ресурсів живої та упреждженої праці. І якщо в останні десятиліття в розвинених країнах питома вага "традиційних" сфер економіки (сільського господарства, ряду галузей промисловості) знижувалася, то для торгівлі цей показник залишався стабільним, що свідчить про високі темпи її розвитку. У розвинених країнах на внутрішню торгівлю припадає від 15 до 23% зайнятого населення і від 10 до 18% ВВП (для України цей показник складає відповідно 6,2 % і 9%).

Протягом останнього десятиліття на внутрішньому ринку України відбулися істотні зміни в системі взаємозв'язків виробництва і споживання. Нова структура динаміки розвитку виробництва продукції, зміни в структурі зайнятості і доходів населення, лібералізація внутрішнього ринку, глибокі зрушення в структурі суспільних потреб значною мірою ускладнили взаємозв'язки виробництва і споживання, які має забезпечувати внутрішня торгівля.

Зазначені обставини диктують необхідність теоретичного дослідження проблем розвитку внутрішньої торгівлі України в процесі ринкової трансформації і визначення пріоритетних напрямків розвитку галузі за умов економічного зростання.

Теоретичні та практичні проблеми різноманітних аспектів ринкової трансформації внутрішньої торгівлі знайшли висвітлення у наукових працях вітчизняних вчених-економістів І.А. Бланка, Н.Д. Виноградського, О.П. Градова, В.І. Карсекіна, А.А. Мазаракі, В.М. Новікова, Л.О. Омелянович, А.А. Переседи, Н.М. Ушакової та зарубіжних економістів Б.А. Вейтца, Джоунса В., А. Крие, Ж. Жаллэ, М. Леві, Дж. Сигау, Э. Фэйрхурста, Р. Монкрифа, В. Тейлора, В.А. Абчука, М.С. Абрютиної, Ю.К. Баженова, А.І. Грібнева, С.Л. Комлева та ін.

Аналіз економічної літератури, присвяченої даній проблемі, свідчить, що практично неопрацьованими залишилися питання, пов'язані з теоретичними дослідженнями і практичними рекомендаціями в області визначення змісту, аналізу чинників та умов ринкової трансформації внутрішньої торгівлі; підвищення ефективності реалізації її функцій в здійсненні взаємозв'язку "виробництво-споживання", регулюванні макроекономічних параметрів; спеціальних заходів державного впливу на функціонування внутрішньої торгівлі.

Розв'язання визначених соціально-економічних проблем певною мірою залежить від глибини їх наукової розробки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрямок досліджень пов'язаний з науково-дослідними роботами, які виконувалися на кафедрі економічної теорії та зовнішньоекономічної діяльності Харківської державної академії технології та організації харчування згідно з держбюджетними планами:

“Державне регулювання внутрішньої та зовнішньої торгівлі в Україні” (тема № 25-99-2000Б),
“Торгівля як елемент ринкової інфраструктури у період ринкової та структурної трансформації”
(тема № 16-01-02Б).

Мета та завдання дослідження.

Виходячи з актуальності теми та враховуючи ступінь наукової розробленості проблематики, було сформульовано мету дисертації: здійснення всебічного економіко-теоретичного аналізу ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України, визначення пріоритетних напрямків подальшого розвитку внутрішньої торгівлі України і розробка конкретних механізмів їхньої реалізації.

Для досягнення мети дослідження в дисертації поставлені і вирішені наступні завдання:

- вивчено і узагальнено досвід розвитку внутрішньої торгівлі в економічній системі ринкового типу;
- виявлено чинники і умови ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України;
- проведено економіко-статистичний аналіз стану споживчого ринку і внутрішньої торгівлі як його складової;
- здійснено аналіз результатів ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України;
- визначено пріоритетні напрямки розвитку внутрішньої торгівлі за умов переходу до економічного зростання;
- сформульовано зміст торгової політики як елементу макроекономічної політики держави, визначені її складові.

Об'єкт і предмет дослідження.

Об'єктом дисертаційного дослідження є ринкова трансформація внутрішньої торгівлі України як процес перетворення соціально-економічної, функціональної, організаційно-економічної структури внутрішньої торгівлі, функцій і місця галузі в структурі суспільного виробництва й народногосподарського комплексу;

Предметом наукового дослідження є внутрішня торгівля України як галузь народного господарства та інституція інфраструктури споживчого ринку.

Методологія та методика дослідження.

Методологічним і теоретичним підґрунтям проведеного дослідження виступають висновки українських і зарубіжних вчених з питань ринкової трансформації економіки, включаючи ринкову трансформацію внутрішньої торгівлі, що розглядається як елемент інфраструктури споживчого ринку та галузь народного господарства.

У процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи абстракції, аналізу та синтезу, порівняння; економіко-статистичні методи збору та обробки інформації, економіко-математичні методи.

Інформаційна база дослідження.

Інформаційною базою дослідження виступили законодавчі акти та інші офіційні документи з питань функціонування та розвитку внутрішньої торгівлі України, статистичні щорічники та повідомлення Державного комітету статистики України, монографічні дослідження, збірники наукових праць, матеріали науково-практичних конференцій, журнальні та газетні публікації, публікації з Інтернету. Аналітична частина роботи виконана на основі обробки даних Державного комітету статистики України, Облдержкомстату Харківської області, Управління споживчого ринку м. Харкова, а також результатів, проведених здобувачем спостережень та опитувань керівників і фахівців.

Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна положень і результатів, отриманих особисто здобувачем і поданих на захист полягає в наступному:

- визначено якісні та кількісні параметри розвитку внутрішньої торгівлі в економічній системі ринкового типу;

- виявлено і субординовано чинники й умови ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України, а саме: за характером походження і способом впливу;

- сформульовано визначення змісту процесу ринкової трансформації внутрішньої торгівлі як процесу перетворення соціально-економічної, функціональної, організаційно-економічної структури внутрішньої торгівлі, функцій і місця галузі в структурі суспільного виробництва й народногосподарського комплексу;

- проведено якісний та кількісний аналіз результатів ринкової трансформації соціально-економічної, організаційно-економічної, територіальної структури внутрішньої торгівлі України в цілому і внутрішньої торгівлі Харківського регіону і визначено щодо структурних деформацій її розвитку;

- визначено пріоритетні напрямки розвитку внутрішньої торгівлі при переході до економічного зростання - подолання деформацій соціально-економічної, функціональної, організаційно-економічної та територіальної структури галузі, перетворення її місця в ринковій інфраструктурі й структурі народногосподарського комплексу;

- сформульовано зміст торгової політики як елемента макроекономічної політики держави, розроблені конкретні практичні заходи та механізми її втілення.

Практичне значення одержаних результатів.

Прикладне значення роботи полягає у тому, що її результати та рекомендації можуть бути використані в організації та науково-методичному забезпеченні функціонування системи державного регулювання внутрішньої торгівлі України, та реалізації торгової політики держави за умов економічного зростання.

В процесі аналізу соціально-економічного стану внутрішньої торгівлі України визначена і адаптована комплексна система макроекономічних показників функціонування внутрішньої торгівлі.

Розроблено практичні рекомендації щодо застосування конкретних механізмів та інструментів втілення торгової політики держави.

Визначено складові елементи системи інформаційного забезпечення державного впливу на функціонування внутрішньої торгівлі на регіональному рівні державного управління галуззю, розроблено методики її формування.

Практичного втілення результати дослідження набули у наукових розробках організації діяльності органів управління на рівні Міністерства економіки України (довідка від 21.01.2001р.) та на регіональному рівні, про що свідчать довідки, видані головним Управлінням економіки та комунального майна м. Харкова (довідка від 20.12.2000р.), Управлінням розвитку переробної промисловості, підприємництва, торгівлі та побутового обслуговування населення Харківської державної адміністрації (довідка від 25.01.2001р.), Управлінням споживчого ринку м. Харкова (довідка від 26.02.2001р.).

Апробація результатів дисертації.

Основні положення і результати досліджень висвітлено на науковій конференції професорсько-викладацького складу Харківської державної академії технології та організації харчування “Підвищення конкурентоспроможності підприємств торгівлі та харчування”, 17 травня 2000р., м. Харків, Міжнародній науково-практичній конференції “Научные и практические аспекты переработки мяса и мясопродуктов”, 28 лютого – 1березня 2001 р., м. Харків.

Публікації.

За темою дисертації опубліковано 4 статті у спеціальних фахових виданнях і 1 тези в збірнику доповідей міжнародної науково-практичної конференції загальним обсягом 0,9 д.а.

Структура і обсяг дисертації.

Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 147 сторінках. Робота містить 9 таблиць, 28 рисунків, 8 додатків та список використаних літературних джерел з 197 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** розкрито сутність і стан наукового завдання та його значущість, підстави для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження та надано загальну характеристику дисертації в рекомендованій ВАК України послідовності.

У першому розділі “Теоретичні основи дослідження процесу ринкової трансформації внутрішньої торгівлі” на підставі детального аналізу якісних і кількісних характеристик розвитку внутрішньої торгівлі розвинених країн визначені основні параметри функціонування внутрішньої торгівлі в економічній системі ринкового типу (табл.1).

Таблиця 1.

Основні параметри функціонування внутрішньої торгівлі в економічній системі ринкового типу.

Параметр	Характеристика
Структура суспільного виробництва	Елемент третинного сектору
Структура відтворювального процесу	Частина сфери товарного обігу
Відтворювальна функція	Забезпечення взаємозв'язку “виробництво-споживання”
Макроекономічна функція	Регулювання попиту та пропозиції
Тип ринкової структури	Монополістична конкуренція
Частка у виробництві ВВП	10 - 18%
Частка в загальній чисельності зайнятих у народному господарстві	15 - 23%
Соціально-економічна структура	Великі торговельні фірми (національний і транскордонний торговий капітал), середній і малий бізнес.
Організаційно-економічна структура	Багатофілійні компанії, оптово-роздрібні об'єднання, дрібні торговельні підприємства

Наведені характеристики дозволили визначити зміст процесу ринкової трансформації економіки України як перетворення соціально-економічної, функціональної, організаційно-економічної структури внутрішньої торгівлі, її функцій і місця в структурі суспільного виробництва та народногосподарського комплексу; виділити та субординувати його чинники. Акцентовано, що будь-яка галузь є економічно і технологічно неоднорідною і не являє собою цілісності, що відтворюється. Процеси, що її складають включені в різні автономно функціонуючі виробничо-технологічні системи.

Розуміння сутності галузі як складної системи і дослідження на цій основі закономірностей її розвитку дозволяє, з одного боку, запобігти впливу на цей процес негативних факторів, що складаються в галузі та за її межами, а з іншого, виявивши позитивні тенденції й умови, використовувати їх у напрямку підвищення галузевої ефективності.

Визначено, що найбільш прийнятною з погляду цілей і завдань проведеного дослідження є класифікація факторів, що припускає їх експлікування за характером походження і місцем в структурі соціально-економічної ієрархії і за способом впливу на об'єкт.

За **характером походження** і місцем в структурі соціально-економічної ієрархії варто виділити:

- мегаекономічні (пов'язані з закономірностями і тенденціями глобалізації й інтернаціоналізації господарських зв'язків, загальноекономічним характером світового ринку);
- макроекономічні (пов'язані з рівнем економічного розвитку, якістю економічного росту, технологічним способом виробництва, пропорціями між секторами виробництва, накопиченням і споживанням і т.п.);
- мезоекономічні (пов'язані з діяльністю галузей, ринків, регіонів, великих груп підприємств);
- мікроекономічні (обумовлені ендегенним середовищем самого об'єкта. У даному випадку поведінкою торгових підприємств);
- наноекономічні (обумовлені поведінкою окремих індивідуумів) фактори.

За **способом впливу** доцільно поділяти фактори на:

- мережні (що впливають на об'єкт через партнерські зв'язки різноманітного характеру з точно відомими адресатами);
- соціальні ("проникаючі" шляхом реалізації економічних інтересів, що базуються на особливостях індивідуального і групового поведіння, з одного боку, інсайдерів, а з іншого - так чи інакше пов'язаних з об'єктом громадян і груп - акціонерів, керівників банків, і т.ін. - всіх зацікавлених у діяльності (чи бездіяльності) об'єкта);
- середовищні, що обумовлюються соціально-економічною ситуацією в країні, діють не вибірково і не мають конкретних і постійних адресатів. Вищенаведені положення визначили логіку подальшого дослідження.

Розвиток внутрішньої торгівлі періоду ринкової трансформації економіки України здійснювався під впливом комплексу макроекономічних факторів, які умовно можна поділити на: загальноекономічні (обумовлені змістом періоду ринкової трансформації й особливостями його розвитку в національній економіці) і галузеві (обумовлені специфікою торгової галузі як інституту ринкової інфраструктури й особливостями процесу її ринкової трансформації).

Базовими чинниками, макроекономічного характеру, що визначили зміст процесу ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України виступають стан споживчого ринку та становлення системи державного регулювання економіки.

До "галузевих" чинників макроекономічного характеру віднесено:

традиційно сформоване в процесі розвитку “доринкового” періоду відношення з боку органів державного керування до галузі як “другорядної”, багато в чому не подолане і дотепер;

відсутність цілеспрямованої державної підтримки формування і розвитку інфраструктури споживчого ринку, самоусунення державних органів від розробки і реалізації стратегії регулювання торгівлі і створення реальних умов, які б протидіяли негативним тенденціям, що впливають на цю сферу;

обмеженість і нестабільність законодавчих основ функціонування оптової і роздрібною торгівлі, неупорядкованість діючих законодавчих актів;

стихійність формування нових організаційних схем регулювання споживчого ринку на регіональному рівні;

неефективність інфраструктури торгівлі, нерозвиненість корпоративних структур ринкового типу;

невідповідність грошово-кредитних методів керування торговою діяльністю фінансово-економічному стану підприємств торгівлі і сучасним вимогам задоволення потреб населення.

На підставі проведеної в дослідженні субординації чинників ринкової трансформації галузі, визначена система макроекономічних показників функціонування внутрішньої торгівлі. Ця система містить дані, що характеризують суто макроекономічні, галузеві й внутрішньогалузеві параметри розвитку галузі.

У **другому розділі** “Аналіз факторів та результатів ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України” здійснено аналіз впливу базового чинника процесу ринкової трансформації галузі - системи державного регулювання галузі та споживчого ринку. Зроблено акцент на невідповідності їх сучасного стану вимогам й змісту ринкової трансформації галузі та завданням економічного зростання.

Досліджено зміст процесу трансформації соціально-економічної, функціональної, організаційно-економічної і територіальної структури внутрішньої торгівлі в цілому по Україні та у Харківському регіоні.

Проведено економіко-статистичний аналіз макроекономічних показників розвитку галузі на підставі визначеної в першому розділі системи параметрів функціонування галузі.

На базі економіко-статистичного аналізу складових споживчого ринку визначено, що головною сучасною проблемою його розвитку, поряд з загостренням структурних проблем у сферах виробництва й споживання (частка ТНС в загальному обсязі промислової продукції в 2000 р., становила – 20,8%, знизилася за 1991 –1999 рр. на третину), - є низький платоспроможний попит населення. За 2000 р. номінальні грошові доходи населення збільшилися на 40,4%, реальні – на 6,3%. Однак ці позитивні процеси не супроводжувалися, як передбачено стратегією економічного та соціального розвитку держави, випереджаючим зростанням заробітної

плати. Тенденція її знецінення, сформована за роки економічної кризи, продовжує зберігатися. Якщо у 1994р., частка оплати праці в структурі грошових доходів населення складала 62,4%, то у 1999 р. – 49,5, а за 2000 р. – 48,9%. Частка пенсійних виплат та стипендії зменшилася з 28,8 у 1999 р., до 21,0% у 2000.

Така динаміка свідчить не тільки про поглиблення диференціації доходів, а й про зростання бідності. У 2000 році індекс реальної заробітної плати обчислювався у 99,1% від рівня 1999 р., коефіцієнт децильної диференціації склав – 14,6.

Негативна динаміка грошових доходів обумовила зниження споживчих витрат. Найбільш істотне падіння в складі споживчих витрат відбулося у витратах на придбання споживчих товарів.

Істотним фактором, що визначив динаміку товарообігу, стали суперечливі зміни в структурі платоспроможного попиту. З одного боку, соціальна диференціація привела до змін у розподілі грошових доходів у бік збільшення частки бідних прошарків населення до 50%. У той же час, лібералізація зовнішньої торгівлі, підвищення ступеня відкритості економіки, привели до істотних змін у структурі споживання. До найбільш значущих варто, на наш погляд, віднести: зміни в споживацьких перевагах і зміни в структурі кінцевого споживання.

Відзначені структурні зміни не тільки впливають на асортиментну політику підприємств торгівлі, але й набувають макроекономічного характеру. Споживчі стандарти переорієнтовані на новий рівень якості, що відповідає світовим стандартам. Ця обставина в сукупності з низькою конкурентоспроможністю товарів національних виробників сприяє підвищенню частки імпортованих товарів у структурі товарообігу. Більш високі ціни на ці товари відповідали економічним інтересам торгівлі у максимізації прибутку. Зворотною стороною зазначеного процесу є зниження ступеня наповнення споживацьких витрат товарною масою.

Негативна динаміка платоспроможного попиту лежить в основі сформованої макроструктури роздрібного товарообігу, показники якої відповідають рівню слаборозвинених країн. Частка продовольчих товарів у 1999-2000 рр. знизилася в порівнянні з 1995 р., однак не досягла рівня 1990 року, що у свою чергу відповідав граничному значенню частки продовольчих товарів у структурі споживання в розвинутій економіці. Погіршення структури споживання характерно для кожної з товарних груп. При цьому, у групі споживчих товарів при зростанні товарообігу по основних видах товарів, що входять у групу, в окремі роки спостерігається зниження споживання на душу населення в натуральному вираженні. Порівняння динаміки роздрібного товарообігу з динамікою структури споживання дозволяє зробити висновок про те, що сама по собі динаміка товарообігу в умовах існування значної цінової деформації споживчого ринку перестає бути індикатором стану сфери споживання і відбиває лише розміри сукупного доходу внутрішньої торгівлі.

Негативна динаміка платоспроможного попиту, поглиблення соціальної диференціації є підставою для виникнення деформацій соціальної, економічної, функціональної, організаційно-економічної, територіальної структури галузі, макроструктури роздрібного товарообігу.

Проаналізовано стан та динаміку галузевих показників функціонування внутрішньої торгівлі.

Основою ефективного функціонування галузі є забезпечення ефективної діяльності підприємств торгівлі, що здійснюється на підставі формування прошарку ефективних власників шляхом трансформації соціально-економічної структури галузі.

Розвиток загальноекономічної ситуації у сферах виробництва, споживання, внутрішніх економіко-організаційних процесів у галузі, свідчить, що ця мета не досягнута, а динаміка соціально-економічних структурних змін не корегує з динамікою кількісних показників діяльності галузі.

В сфері товарного обігу спостерігаються порушення зв'язків між господарськими партнерами в товарному русі, що призводить до необґрунтованого збільшення чисельності ланок і кількості учасників процесу циркуляції товарів та обумовлює зростання цін на товари. Безсистемність оптової торгівлі негативно позначається на формуванні витрат, тоді як наявність постійної спеціалізованої посередницької ланки дозволяє забезпечити реалізацію ефекту масштабу.

Негативна динаміка притаманна показникам функціонування територіальної структури: кількості підприємств та забезпеченості населення торговою площею.

Вплив перерахованих чинників не дозволив галузі ефективно виконувати її відтворювальну і макроекономічну функції.

Описані проблеми ринкової трансформації внутрішньої торгівлі, а також їх значення для ефективного функціонування економіки диктують необхідність підвищення регулюючої ролі держави в цьому процесі, шляхом розробки адекватних умов і вимогам ринкової трансформації, змісту та механізмів торгової політики держави як складової макроекономічної політики.

У **третьому** розділі “Зміст торгової політики держави: організаційні та методичні підходи її реалізації” визначено зміст торгової політики держави за умов економічного зростання, запропоновані засоби та напрямки її реалізації, розкриті організаційні та науково-методичні підстави втілення.

Торгова політика передбачає прискорений розвиток виробництва товарів народного споживання як матеріального підґрунтя ефективного функціонування внутрішньої торгівлі; подолання структурних деформацій розвитку галузі, шляхом створення адекватної умовам і вимогам економічного зростання ринкової інфраструктури.

Як складова макроекономічної політики держави, торгова політика спирається на всю сукупність методів, засобів, інструментів системи державного регулювання економіки.

Місце торгової політики в системі макроекономічного регулювання, її сфери, об'єкти, суб'єкти, рівні, форми, методи, засоби й інструменти означені на рис.1.

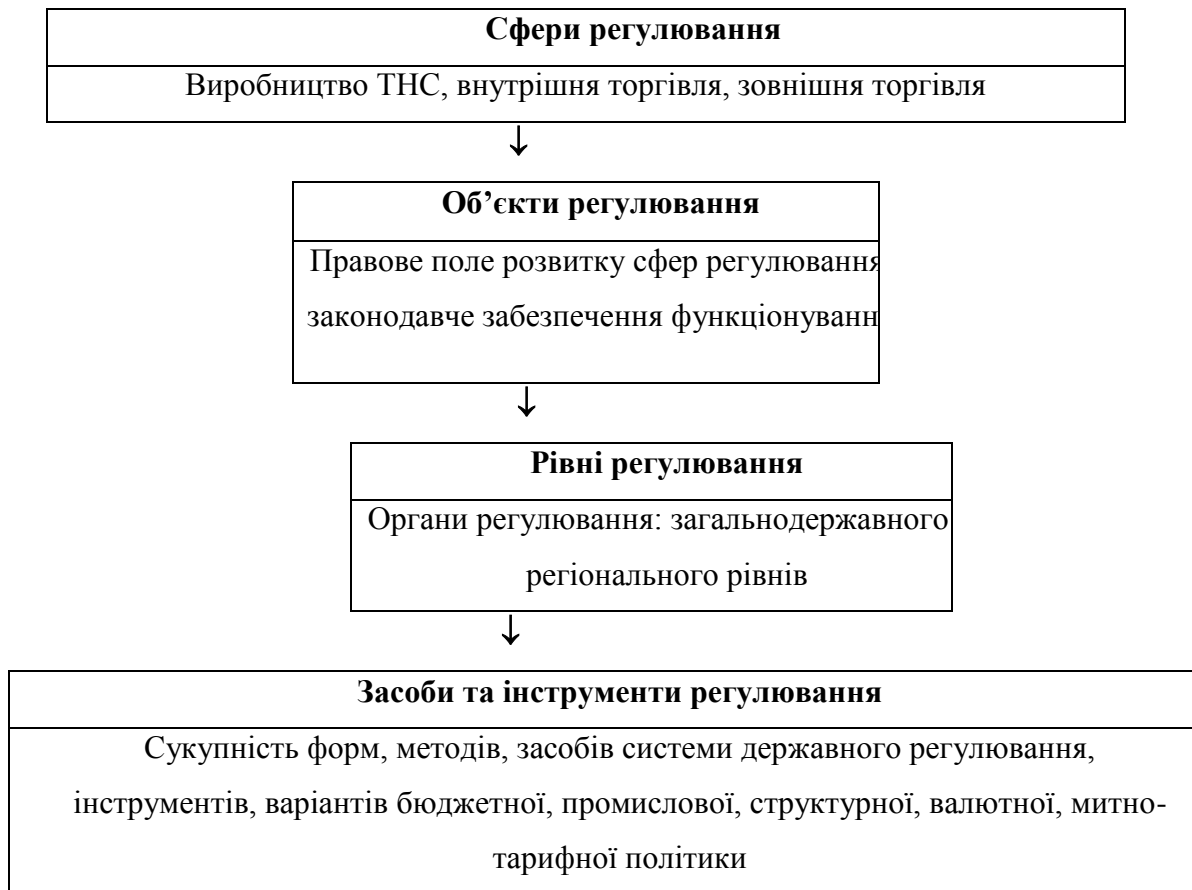

Рис1. Місце торгової політики в системі макроекономічного регулювання.

Зазначено, що практичною умовою створення і реалізації торгової політики держави за умов ринкової трансформації має стати розв'язання наступних головних завдань:

оцінка умов і факторів конкуренції в національних секторах ринку та галузях глобальної конкуренції;

проведення структурної перебудови економіки з метою прискореного розвитку конкурентоспроможних галузей та підприємств;

підвищення ефективності використання національних ресурсів, передусім зменшення енерго- і матеріаломісткості продукції як необхідної умови конкурентоспроможності;

прискорення інституціональної трансформації економіки;

узгодження зусиль держави і суб'єктів господарювання у розвитку конкурентоспроможних галузей економіки;

розвиток ринкової інфраструктури, вдосконалення та стабілізація нормативно-правового поля конкуренції та його інтеграція у світове конкурентне середовище.

Приділена увага можливим перешкодам на шляху реалізації запропонованих заходів, зокрема:

надмірні ціни кредитних ресурсів, які зводять нанівець зусилля підприємств з модернізації, технічного переоснащення та структурної перебудови виробництва;
соціальні проблеми ринкової трансформації.

Зауважено, що торгова політика розглядається не крізь галузеву призму, а орієнтована на суб'єкти господарської діяльності. Необхідно відмовитися від практики прямого та опосередкованого субсидювання економіки з боку держави, сконцентрувати зусилля на створенні сприятливого інвестиційного клімату шляхом проведення цінової та податкової політики, спрямованої на прискорення накопичення капіталу у високотехнологічних галузях та галузях зі швидким обігом капіталу.

Ключові проблемні питання торгової політики - матеріальні та інституціональні умови її забезпечення.

Пріоритетними слід вважати галузі легкої та харчової промисловості, які спираються на потужний потенціал сільгоспугідь, трудових ресурсів, та мають найшвидший обіг капіталу і забезпечують значні бюджетні надходження.

Крім суто матеріальних умов реалізації торгової політики, її втілення значною мірою залежить від стану інституціональної трансформації економіки у напрямку створення ринкового середовища з конкурентною атмосферою. Головними невирішеними проблемами в цій сфері залишаються:

обмежена кількість ефективних суб'єктів господарювання; недостатній розвиток ринкової інфраструктури;

нестабільне і невважене правове поле конкуренції.

Прискорення формування прошарку ефективних власників потребує здійснення таких заходів:

удосконалення законодавства з питань реструктуризації і приватизації підприємств та забезпечення більш дійової підтримки малого, середнього та венчурного бізнесу;

законодавчого забезпечення відповідальності за незадовільне управління власністю з використанням механізмів банкрутства та адміністративно-правових і економічних санкцій;

стимулювання процесів фінансово-промислової, торгово-промислової, фінансово-торгової інтеграції шляхом удосконалення відповідного чинного законодавства, розширення прав корпоративних об'єднань у відповідності до світової практики.

Необхідною умовою функціонування ринкових відносин взагалі і розвитку доброякісної конкуренції зокрема є наявність в державі ринкової інфраструктури. В Україні цей атрибут ринку поки що не знайшов належного втілення. Недостатньо розвинені фінансово-кредитний, страховий та фондовий ринки. Дається взнаки нерозвиненість товарних бірж, торгових домів, торгово-промислових палат, бізнес-центрів, регіональних фондів підтримки підприємництва та обмеженість інформаційних можливостей підприємців у вивченні кон'юнктури ринку як внутрішнього, так і зовнішнього. Ці фактори обумовлюють необхідність запровадження матеріальних стимулів для розвитку інфраструктурного сектору, а саме – зменшення або звільнення від оподаткування:

- прибутків банків, отриманих від надання довгострокових кредитів (на 5 і більше років);
- операцій з цінними паперами за умови функціонування Національного депозитарію;
- доходів від зростання депозитних вкладів банків, контрольний пакет від яких належить резидентам.

Посиленню науково-методичного забезпечення розробки і реалізації державної торгової політики сприятиме створення відповідної Національної агенції.

Через недостатнє економічне обґрунтування законів і нормативних актів з питань оподаткування, тарифного та валютного регулювання та системи пільг, порушується стабільність правового поля. Численні зміни “правил гри” на ринку товарів і послуг ускладнюють умови підприємництва не тільки національним виробникам, але й іноземним учасникам економічних відносин.

Подолання такого становища потребує:

- усунення бар'єрів, які перешкоджають вступу України до ГАТТ/ВТО та укладенню угоди про вільну торгівлю з Європейським Союзом;

- припинення будь-якого втручання у правове поле конкуренції без детального обґрунтування економічної доцільності з точки зору позитивного впливу на конкурентоспроможність економіки;

- наближення вітчизняних умов господарювання до світової практики;

- звільнення собівартості від невласливих для неї відрахувань до цільових фондів (крім Пенсійного), обов'язкових зборів та платежів, надання підприємствам можливості повністю розпоряджатися амортизаційними відрахуваннями.

Організаційною умовою реалізації торгової політики держави є вдосконалення структури управління галуззю. Доцільним, на наш погляд, є створення Міністерства економіки і торгівлі (шляхом реорганізації Міністерства економіки в межах реалізації Адміністративної реформи). Економічним обґрунтуванням цього заходу постає єдність процесу суспільного відтворення.

Науково-методичною підставою підвищення ефективності управлінських рішень регіонального рівня щодо вибору засобів та інструментів торгової політики, які сприятимуть запропонованим в дисертації методичним розробкам, що забезпечують формування такої інформаційної системи, яка віддзеркалює кількісні параметри розвитку внутрішнього ринку. Методика містить засоби розрахунків торгового потенціалу товарів народного споживання регіону та інтегрованої системи регіонального товарного обігу.

Розрахунок торгового потенціалу товарів народного споживання.

Можливості потенціалу $TNP_{\text{пот.}}$, які є змога залучити, можна розрахувати, якщо
 i – група товарів народного споживання, що вироблені у регіоні всіма підприємствами;
 j – товари народного споживання, які не виробляються в регіоні або виробляються в недостатній кількості і мають бути ввезені;
 z - товари, ввезені в регіон у великих кількостях внаслідок сприятливих економічних умов:

Причому $z^1(1...N)=i$;
 $z^2(N+1...M)=j$;

Q – обсяг товарів у грошовому виразі.

Тоді

$TNP_{\text{пот.}i}$ – торговий потенціал по групі однорідних товарів, а

$TNP_{\text{пот.рег.}}$

У першому варіанті

$$TNP_i = (\text{Виробничі потужності})_i - (\text{Споживання в регіоні})_i$$

У другому варіанті

$$TNP_{\text{ном.рег.}} = \sum_{i=1}^N TNP_i - \sum_{j=N+1}^M (-A)_j,$$

де A – регіональні резерви і страхові фонди.

Але й у цьому випадку $TNP_{\text{пот.}}$ буде не повним, бо не враховує ввезення і вивіз z - товарів внаслідок сприятливих економічних умов. Якщо робити розрахунки з урахуванням ввезення, то

$$TNP_{\text{ном.рег.}} = \sum_{i=1}^N TNP_i - \sum_{j=N+1}^M Q + \sum_{i=1}^N (Q_z - Q_{z^1}) + \sum_{j=N+1}^M ((Q_z - Q_{z^2}) - A)_j$$

Інтегрована система регіонального товарного обігу формується у вигляді матриці та дозволяє взаємопов'язати товарні ресурси і попит з різних джерел постачання і за різними напрямками використання та попиту, включаючи попит реалізації внутрішньої торгівлі. Така матриця розраховується на підставі балансу товарного обігу регіону за рік та балансів формування попиту (пропозиції) товарів на внутрішньому ринку регіону.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дозволяє сформулювати такі загальні висновки та рекомендації.

1. Підґрунтям визначення змісту ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України є якісний й кількісний аналіз та характеристики параметрів функціонування галузі в економічній системі ринкового типу.
2. Ринкова трансформація внутрішньої торгівлі є процесом перетворення соціально-економічної, функціональної, організаційно-економічної структури, відтворювальної й макроекономічної функції галузі.
3. Чинники, що визначили зміст й характер процесу ринкової трансформації галузі, доцільно класифікувати в залежності від їх місця в структурі соціально-економічної ієрархії, субординувати відповідно характеру та значущості впливу.
4. Базовими чинниками макроекономічного рівня функціонування галузі, відповідно до визначеної класифікації, є стан споживчого ринку та становлення системи державного регулювання.
5. Головною макроекономічною проблемою розвитку споживчого ринку (поряд із загостренням структурних проблем виробництва й споживання) – є низький платоспроможний попит населення. Саме цим обумовлена низка структурних деформацій розвитку галузі.
6. Порівняння динаміки роздрібного товарообігу з динамікою структури споживання дозволяє зробити висновок про те, що сама по собі динаміка товарообігу в умовах існування значної цінової деформації споживчого ринку перестає бути індикатором стану сфери споживання і відбиває лише розміри сукупного доходу внутрішньої торгівлі.
7. Головною галузевою проблемою розвитку є відсутність достатнього прошарку ефективних власників. Розвиток загальноекономічної ситуації у сферах виробництва, споживання, внутрішніх економіко-організаційних процесів у галузі свідчить, що ця мета не досягнута, а динаміка соціально-економічних структурних змін не корегує з динамікою кількісних показників діяльності галузі.

8. Значущість визначених проблем розвитку галузі, обумовлює необхідність посилення регулюючого впливу держави, шляхом розробки й втілення адекватної умовам й вимогам дослідженого процесу змісту та механізмів реалізації торгової політики.

9. Прискорення формування прошарку ефективних власників потребує здійснення таких практичних заходів:

удосконалення законодавства з питань реструктуризації і приватизації підприємств, та забезпечення більш дійової підтримки малого, середнього та венчурного бізнесу;

законодавчого забезпечення відповідальності за незадовільне управління власністю з використанням механізмів банкрутства та адміністративно-правових і економічних санкцій;

стимулювання процесів фінансово-промислової, торгово-промислової, фінансово-торгової інтеграції шляхом удосконалення відповідного чинного законодавства, розширення прав корпоративних об'єднань відповідно до світової практики.

10. Створення адекватної ринкової інфраструктури потребує запровадження матеріальних стимулів розвитку відповідного сектору, а саме – зменшення або звільнення від оподаткування:

прибутків банків, отриманих від надання довгострокових кредитів (на 5 і більше років);

операцій з цінними паперами за умови функціонування Національного депозитарію;

доходів від зростання депозитних вкладів банків, контрольний пакет від яких належить резидентам.

Посиленню науково-методичного забезпечення розробки і реалізації державної торгової політики сприятиме створення відповідної Національної агенції.

11. Через недостатнє економічне обґрунтування законів і нормативних актів з питань оподаткування, тарифного та валютного регулювання та системи пільг, порушується стабільність правового поля. Подолання такого становища потребує :

усунути бар'єри, які перешкоджають вступу України до ГАТТ/СОТ та укладенню угоди про вільну торгівлю з Європейським Союзом;

припинити будь-яке втручання у правове поле конкуренції, без детального обґрунтування економічної доцільності з точки зору позитивного впливу на конкурентоспроможність економіки;

наблизити вітчизняні умови господарювання до світової практики, звільнивши собівартість від невласливих для неї відрахувань до цільових фондів (крім Пенсійного), обов'язкових зборів та платежів, надати підприємствам можливість повністю розпоряджатися амортизаційними відрахуваннями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті

1. Чехунов Н.В. Аналитические оценки современной торговли в Украине //Технический прогресс и эффективность производства: Вестник Харьковского государственного политехнического университета. Сб. науч. трудов: в 4-х т. Выпуск 122, Т.1. – Харьков: ХГПУ, 2000. – 136-138с.
2. Чехунов М.В. Сталість споживчого ринку як чинник економічного зростання // Підвищення конкурентоспроможності підприємств торгівлі та харчування: Зб. наук. пр. Харк. держ. акад. технол. та орг. харчування. – Харків, 2000. – 55-59с.
3. Чехунов М.В. Еволюція торговельної галузі за умов ринкової трансформації // Підвищення конкурентоспроможності підприємств торгівлі та харчування: Зб. наук. пр. Харк. держ. акад. технол. та орг. харчування. – Харків, 2000. – 59-63с.
4. Чехунов М.В. Государственное воздействие на функционирование торговой отрасли // Вестник Харьковского национального университета им. В. Каразина. Экономическая серия № 508. - Харьков, 2001. - 123-124с.

Тези

5. Чехунов Н.В. Методика проведения и анализа результатов обследования регионального рынка мяса // Научные и практические аспекты переработки мяса и мясопродуктов: тез. докл. междунар. науч.-практ. конф. Харк. гос. акад. технол. и орг. питания. – Харьков, 2001.

АНОТАЦІЯ

Чехунов М.В. Ринкова трансформація внутрішньої торгівлі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.05. – економіка торгівлі та послуг. – Харківська державна академія технології та організації харчування, Харків, 2001.

У дисертаційній роботі розкрито зміст процесу ринкової трансформації внутрішньої торгівлі України, виявлено, досліджено і субординовано фактори й умови зазначеного процесу.

Розроблено практичні рекомендації, спрямовані на формування державної торгової політики як елементу макроекономічної політики держави, створення адекватної умовам ринкової економіки соціально-економічної, функціональної та організаційно-економічної структури внутрішньої торгівлі, системи інформаційного забезпечення діяльності органів державного регулювання (регіонального рівня) галузі.

Ключові слова: ринкова трансформація внутрішньої торгівлі, соціально-економічна, функціональна, організаційно-економічна структура внутрішньої торгівлі, системи

інформаційного забезпечення державного регулювання, інформаційна інфраструктура регіонального управління.

Чехунов Н.В. Рыночная трансформация внутренней торговли Украины.- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.05. – экономика торговли и услуг. – Харьковская государственная академия технологии и организации питания, Харьков, 2001.

Диссертационная работа содержит исследование роли торговли в экономическом развитии, факторов и условий рыночной трансформации внутренней торговли Украины, организации управления отрасли и методическое обеспечение его информационной инфраструктуры.

В диссертационной работе на основе анализа качественных и количественных характеристик функционирования внутренней торговли в экономической системе рыночного типа раскрыто содержание процесса рыночной трансформации внутренней торговли Украины, выявлены, субординированы и исследованы факторы и условия указанного процесса.

Проведен качественный и количественный анализ базовых факторов функционирования внутренней торговли Украины – становления и развития системы государственного регулирования отрасли, динамики и состояния потребительского рынка, макроэкономических показателей функционирования, изменения социально-экономической, функциональной, организационно-экономической, территориальной структуры внутренней торговли.

Акцентируется внимание на неадекватности состояния базовых факторов содержанию рыночной трансформации внутренней торговли Украины.

Сделан вывод о необходимости повышения регулирующей роли государства в процессе рыночной трансформации отрасли.

Сформулировано содержание государственной торговой политики, адекватной задачам рыночной трансформации, и предложены механизмы реализации её некоторых составляющих.

Разработаны практические рекомендации, направленные на:

формирование государственной торговой политики;

создание адекватной условиям рыночной экономики социально-экономической, функциональной и организационно-экономической структуры внутренней торговли;

создание системы информационного обеспечения эффективного управления отраслью на региональном уровне.

Ключевые слова: рыночная трансформация внутренней торговли, социально-экономическая, функциональная, организационно-экономическая структура внутренней торговли, государственное регулирование, система информационного обеспечения, информационная инфраструктура регионального управления.

Chekhunov N.V. Market transformation of Ukraine's domestic trade. Manuscript.

Thesis for Candidate of economic sciences degree on specialty 08.07.05. - economics of trade and services. - Kharkiv State Academy of Food Technology and Business, Kharkiv, 2001.

The author revealed contents of the process of market transformation of Ukraine's domestic trade, found out, investigated and subordinated factors of conditions of the process indicated.

Qualitative and quantitative analysis of the main factors of Ukraine's domestic trade functioning was performed: setting up and development of the system of the branch government regulation, dynamics and condition of consumer market, macroeconomic indexes of functioning, changes in social-economic, functional, organizational and territorial structure of domestic trade.

Special attention was paid to the fact that the main factors are not adequate to the contents of market transformation of Ukraine's domestic trade.

A number of practical recommendations aimed at formation of government trade policy as an element of state macroeconomic policy;

creation of adequate market economy of social-economic, functional and organizational-economic structure of domestic trade;

system of informational provision of the activity of the bodies of government regulation (on regional level) of the branch are developed.

Key words: market transformation of domestic trade, social-economic, functional, organizational-economic structure of domestic trade, systems of informational provision, government regulation, informational infrastructure of regional management.

ЧЕХУНОВ МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

Ринкова трансформація внутрішньої торгівлі України

Підп. до друку 25.03.2001 р. Формат 60×84 1/16. Папір офсет.
Друк офс. Обл.-вид. арк. 1,0 Ум. друк. арк. 0,9
Тираж 100 прим. Зам.№ 166.

ДОД Харківської державної академії технології та організації харчування 61051, Харків, вул. Клочківська, 333.